

Xerox a šnuptychl

LENKA
KAPSOVÁ
překladatelka

ZTRACENÍ V JAZYCE

Jak člověk pozná, že už není úplně mladý? Někdy zahlédnete v zrcadle pár vrásek nebo šedý vlas. Může se to ale přihodit i jinak – třeba když zjistíte, že používáte slova, kterým mladí nerozumějí.

Mně se to stalo nedávno, když jsem při soukromé výuce angličtiny rekla dvěma čtrnáctiletým studentům: „Tak jsem vám kluci oxeroxovala tu povídku.“ Upřeli na mě takový zvláštní pohled, chvíli mlčeli, a pak jeden povídá: „Cože jste s ní udělala?“ Myslela jsem, že se přeslechli, ale postupně vyšlo najevo, že mi opravdu nerozumějí. Byla jsem z toho tak užaslá, že jsem se s hlavou zabořenou v dlaních několikrát ujišťovala: „Vy opravdu, ale opravdu nevíte, co to znamená xeroxovat?“

Další úder přišel, když jsem malým průzkumem zjistila, že toto zvukomalebné „firemni“ slovo už nepoužívá ani většina mých vrstevníků. A to jsme se během studií něco naxeroxovali! Stále ještě luxujeme, ale už nexeroxujeme. Jediné, co můj pocit věkovitosti trochu zmírnilo, byla reakce kamaráda, který mi napsal, že jeho tatínek, dnes osmdesátník, říkal dokonce xerografovat.

Vytasila jsem na své děti slovo vercajk – nerozuměly.

Štempl?

Zalígrovat,

případně

zarýglovat? Nic.

Dobrá, už se nexeroxuje, v tom případě je ale potřeba poohlédnout se po alternativách. Začala jsem si v duchu probírat synonyma. Někdo říká, že jde papíry ofotit – to se ale dnes může snadno splést s digitálním fotografováním. Rozmnožit? Při tom se mi vybaví buď Ježíšův zázrak nasycení pěti tisíců, nebo výklad z učebnice biologie. Takže zbývá osvědčené, podle koncovky zřejmě z němčiny pocházející kopírovat.

Asi bych xeroxování tak neřešila, kdyby mi o pár týdnů později nešel dvanáctiletý syn: „Mami, proč používáš některý divný slovo?“ Orosilo se mi čelo a zeptala jsem se, jaká slova má na mysli. Povídá: „Třeba šnuptychl.“ Začala jsem defenzivně blekotat, že slovo šnuptychl přece zná a používá každý, ale v duchu už jsem začínala uvažovat, kde se u mě ty jazykové vykopávky berou. Zjistila jsem, že se odlučováním jazykových vrstev dá pěkně rekonstruovat rodinná historie.

Zatímco xerox je realie z mládí Husákových dětí (a u nás doma jsme díky tatínkovi, nadšenému technikovi, měli různé technické hračky typu fax nebo záznamník dříve než jím, proto se to do nás asi více otisklo), šnuptychl je výrazně starší germanismus. Já jsem ročník 1971, můj tatínek se ale narodil už v roce 1926 a jeho otec v roce 1896, takže si přes pouhé dvě generace můžu sáhnout do 19. století. Není pak divu, že je můj slovník poněkud archaický, milý synu!

Udělála jsem pokus a vytasila na svoje děti namátkou slovo vercajk, jestli mu rozumějí – nic. Štempl? Zalígrovat, případně zarýglovat? Nic. Šraňky, foršus nebo dokonce šláftruňk už jsem se ani neodvážila zkoušet. Bylo to pro mě překvapení, ale je to tak. Naši prarodiče a rodiče tato slova používali aktivně, my jim bez obtíží pasivně rozumíme a některá ještě užíváme (možná grunt, šnytlik, štamgast nebo cemr?), ale naše děti už jich většinu neznají.

Ano, můžeme být snadno ztraceni ve vlastním jazyce. Slova přicházejí a mizí. Přiznám se, že s výrazem xeroxovat jsem se už rozloučila – začala jsem se za něj stydět. Na šnuptychlu ale trvám. Má totiž jedinečný významový odstín – posmrkaný kapesník nechutné se válející na jídelním stole!

GALERIE

Chtěl se dívat až do poslední chvíle.
Zjevení božského.

Obraz Jana Gemrota je součástí kolektivní výstavy *Měřítka souvislosti*, která je otevřena do 25. května v pražské galerii Michal's Collection.

Milí čtenáxi i feminixi

Osobní výběr ze světového tisku

Bude Amerika nezvratně levicová? Bude volby vyhrávat jen Demokratická strana a ustane střídání moci?

Takové scénáře se objevují a čerpají z rostoucího podílu nebělošské populace, očekávaných voličů levice. Pestřejší pohled nabízí Jonathan Chait v *New York Magazine*.

Podle sociologů větší rasová pestrost vyvolá protireakci: se silícím podílem Hispánů či Asiatů se bílí v pocitu ohrožení názorově posunou doprava. Dokládá to i nová studie – když psychologové předčítali zprávy o růstu menšin bělošským probandům, ti se začali klonit k republikánským postojům. Studie vyvolala velký zájem. Potvrdila obavy liberálů i naděje konzervativců.

Jiný výzkum ukazuje i další trend. Když se asijským Američanům kladou otázky zpochybňující jejich občanství, výrazně se přiklánějí k Demokratické straně. Politolog Larry Bartels z toho vyvozuje šanci pro republikány. Až (tak do dvaceti let) pomine obava Asiatů ze sociálního vyloučení, zeslábně i jejich motivace volit levice a budou hlasovat mainstreamově – jako v minulých generacích američtí Irové či Italové.

Chaitovy postřehy aplikuje na evropské poměry *The Economist*. Dochází k závěru, že americký konzervatismus (religióznější, násilnější a individuálnější než evropský) je nepřenositelný. Ano, i v Evropě nyní posilují národně konzervativní síly, ale ty se vzdalují mainstreamové pravici. Ilustrací je nizozemská strana Geerta Wilderse.

Než Wilders stranu PVV založil, byl víceméně „americký konzervativní“ – sázel na laissez faire a nízké daně. Teď je praviceový ohledně rasy a leviceový ohledně ekonomiky – sází na heslo „méně Maročanů“, ale i na zachování sociálních benefitů navzdory kultu úspor. Proč? Inu proto, že jádro jeho voličů tvoří starší bílí dělníci.

Na univerzitách se bojovalo, bojuje a bojuvat bude. Aktuální zápas se vede na genderové frontě. Dokládá to Lann Hornscheidt z Centra pro transdisciplinární genderová

ZBYNĚK
PETRÁČEK
komentátor LN

ROZCESTNÍK

I formy jako studentKa či student_ka evokují, že existují muži a ženy. Teprve koncovka -x říká: toto je osoba. To může pohlaví jazykově zpochybnit jako důležitou kategorii.

studia na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Je to žena, či muž? Právě snadná identifikace pohlaví jí (tím říkáme, že jde o ženu, ale na koncovku -ová si netroufáme) vadí jako diskriminační. Netituluje se ani jako profesorka, ani jako profesor, ale hyperneutrálně jako profesorx, čti „profesorix“.

Proč v tak pokrokové a genderově vstřícné společnosti, jakou je dnešní Německo, nestačí vyjádřit neutralitu dosavadními způsoby? Na to se jí ptá Oliver Trenkamp v rozhovoru pro *Der Spiegel*: „Když jsem studoval, bylo v módě genderové podtržitko ve stylu student_ka. Pak se prosadilo dynamické podtržitko, které se vkládá kamkoliv do slova, třeba stu_dentka. A vy teď navrhuje koncovku -x. Proč?“

Proto, že dosavadní formy jsou málo neutrální, tvrdí Lann Hornscheidt, razící slova jako studentx. „I formy jako studentKa či student_ka evokují, že existují muži a ženy. Teprve koncovka -x poprvé říká: toto je osoba. To může jazykově zpochybnit pohlaví jako důležitou kategorii.“ A že skutečně existují muži a ženy? Jistě, říká profesorx, v mnohém ohledu má takové dělení smysl, ale jsou to „sociální kategorie vlivu“. A že biologicky je to jasné? Není. „Při které tělesné formě začíná žena? Kde muž? Jsou to jen sociální konstrukty.“

Shrňme to. Profesorx nechce nic diktovat, jen nabízí šance. Takže i my nabídněme šanci čtenářům, kteří se cítí diskriminováni jednoznačným genderovým oslovením. A ještě něco. Vzhledem k tomu, že existují feminixi i feministé, neměli bychom psát feminixi?

Teď se vraťme ke standardnějšímu feminismu. Říká se, že ženský pohled na svět je objektivní, a je na tom hodně pravdy. Ale jak kdy. Známa feministka Alice Schwarzer zveřejnila na svém webu článek *Proč navzdory všemu chápu Putina!*.

Upřímně řečeno, není objektivní ve víře, že ukrajinskou krizi způsobil Západ, který v roce 1990 slíbil, že nebude rozšiřovat NATO, ale slib porušil. Rusko je tak sevráno do jihu islamistickými státy a od západu ekonomicky nasycenými demokraciemi. To je prostě názor. Objektivní fakta na jeho podporu ovšem přijdou na řadu vzápětí: „V sousedním Polsku a Česku jsou rozmístěny americké rakety.“

Našinec jaksi tápe. Je to argument feministický, ozřejmující realitu z ženského pohledu, nebo prostě lživý?

Uklidnění nabízí Sibylle Bergová na blogu *Spiegel Online*. V článku *Slíbil nám snad někdo ráj na zemi?* se vyrovnává se svým oblíbeným tématem – se skuhráním.

Věty začínající „To je mé nezadatelné právo...“ je prý třeba doplnit slovy: „Ne, není.“ Dost lidí běsí z toho, že svět ignoruje význam, který sami sobě připsují. Bergová z toho nevyvozuje žádný závěr, pointu či poznatek, jen toto: „Každý má právo. Jen je to všem úplně fuk. A to právem.“

Je to pěkný příspěvek k ženskému pohledu na svět.

Věda v Číně?

VOJTĚCH
NOVOTNÝ
entomolog

VĚDECKÁ LEKCE

Podíváme-li se na hosty přicházející do restaurací, zjistíme, že v minulém století většinou jedli přiborem, dnes hůlkami. Čína převzala podstatnou část rutinní průmyslové výroby a tím naplnila i starý komunistický sen o rovnosti. Zatímco majetkové rozdíly mezi lidmi vzrostly téměř v každé zemi, včetně Číny, celosvětově se naopak snížily, jak více než miliarda Číňanů dohání rozvinutý svět.

Čína vzala naši s obtížemi vypiplanou euroamerickou technickou civilizaci, jako by to byla stavebnice, a postavila si ji za dvacet let zgruntu celou znovu doma, jenom ještě o něco větší. Před deseti lety neměla žádné rychlovlaky, dnes má více tratí než celá Evropa. A u nás jezdíme vlakem z Budějovic do Prahy rychlostí 66 km za hodinu.

Českým dělníkům přibýlo několik set milionů konkurentů, již dovedou stejně dobře lisovat plech, kopat uhlí či syntetizovat čpavek. A teď to vypadá, že jsou na řadě i čeští vědci. Čína zahájila vážné minulé tažení k získání převahy ve výzkumu všeho druhu, jakou má už teď v lisování plastických hraček.

Podobně jako v průmyslu i ve vědě rychle poroste význam domácí špičkové ve srovnání s tou průměrnou, již obstará Čína.

Většina vědeckého provozu je rutinní záležitostí, kdy se zavedenými metodami zkoumá ještě jedna chemická sloučenina, bakterie či rostlina. A zde je nástup Číny razantní, v prostém počtu vědeckých studií již předběhla dosud vedoucí USA. Jedná se o výsledek velkých investic kombinovaných s umanutostí čínských vědců, která plyne z nutnosti soupeřit o místo na slunci v obrovském národě.

Počet vědeckých publikací může, na rozdíl od prodaných automobilů, růst nemezně, ale schopnost vědců zpracovávat nové informace je limitována. I když se vědci stále více specializují, aby se s lavinou nových poznatků vyrovnali, upadá rostoucí podíl jejich článků okamžitě v zapomnění. Průměrný vědec u nás se bude muset víc snažit, aby takový osud nepotkal právě jeho články.

Pokrok vědy závisí na nepatrném promile opravdu originálního výzkumu. V něm euroamerická věda stále vede. Vyhlásování příchodu „čínského století“ je předčasné. Teorie pyramid předpokládá, že pokud se do výzkumu nasype dostatek peněz a inteligentních lidí, špičková věda se z široké základny vyrojí sama. Dosavadní zkušenosti tento předpoklad nepotvrzují. Klíčovou ingrediencí, již je třeba smíchat s penězi, je svobodné prostředí pro neortodoxní názory. Tím se současná Čína nevyznačuje.

Nejspíš i proto Čína velkoryse podporuje zahraniční vědce. Každý výzkumný ústav má své cizinecké experty. Jsou placeni lépe než v Česku, mají obvykle zbrusu nové laboratoře a před nimi zástup domácích květeny domnívají, že jich se tento vývoj netýká, silně podceňují čínské ambice. V Kunmingu (málo známém městě, hned po Londýnu) mne z letiště na univerzitu vezla čínská odbornice na středověké evropské křesťanství. Financování jejího slibně se rozvíjejícího výzkumného týmu závisí na tom, kolik studií ve svém oboru letos napíše.